

A pécsi Horvát Intézet

A kisebbségek, különösen a nemzeti és etnikai kisebbségek sorsa megváltozott társadalmunkban továbbra is rendkívül bizonytalan. A rendszerváltozás – minden pozitív jellemzője ellenére – a hazai nemzetiségek nagy részének életében nem hozott igazi áttörést. A társadalom egyenlőtlenségi rendszere mentén eddig is rendkívül egyenlőtlenül és differenciáltan elhelyezkedő nemzetiségek integrációs esélyei és lehetőségei elvileg ugyan megnöttek, de a piramis közepétől lejjebb vagy annak egészen az alján elhelyezkedő nemzetiségi származású csoportok szegregálódásának és marginalizálódásának a veszélye is igen nagy a magyarországi nemzetiségi csoportok esetében.

A hazai nemzetiségi-kisebbségi csoportok, szervezetek egy részénél alig vagy egyáltalán nem történtek strukturális változások. Az állami szféra e területen nagyrészt szintén változatlan maradt. A redisztribúciónak továbbra is fontos szerepe van az állami szféra és a kisebbségi társadalmi szerveződések közti kapcsolatokban.

A magyarországi nemzetiségek kívül rekedése a politikai arénán, valamint a társadalom releváns szféráiba való integrálódás minimalizált esélye szükségszerűen előtérbe helyezett olyan dimenziókat, mint amilyen például a tudományosság. Hazánkban ma a tudomány értékein alul támogatott. A „kisebbségi tudomány” helyzete nagyjából megfelel ennek az állapotnak. A határainkon túli magyar tudományosság és a magyarországi nemzetiségek tudományos megismerése között igen jelentős eltérések vannak. Jelentősek az eltérések a határainkon túl élő magyarság tudományos-intézményes hátterét és a hazai nemzetiségek tudományos-intézményes hátterét illetően. Továbbá számottevő különbségek vannak a hazai nemzetiségek és a külföldi magyarság ezen intézményeinek és kezdeményezéseinek támogatottságát illetően is.

Teljesen természetes és szükségszerű, hogy a nemzetiségek tudományos megismerésének szándékát és tudományos intézményeit nagyjából hazájuk és kisebb részt anyaországuk támogassák és támogatását, biztosítékokkal fedjék le. Ily módon magától értetődő, hogy például a Vajdaságban Hungarológiai Intézet, Magyarágkutató Tudományos Társaság, Romániában, Szlovákiában, Horvátországban, Szlovéniában intézmények legyenek a kisebbségek kulturális, tudományos életének megismerésére a kisebbség megmaradása érdekében. Az is teljesen természetes és szükségszerű, hogy például hazánkban intézmények szakosodtak a határainkon túl élő magyarság jobb és alaposabb megismerésére, valamint hogy e megismerés és támogatási feltételek céljából az MTA elnöksége létrehozta a Nemzetközi Kapcsolatok Bizottsága keretében a Magyar Tudományos Kapcsolatok Bizottságát, amelynek feladata a magyar-magyar tudományos együttműködés ápolása és fejlesztése. A kisebbségek jövője intézmények nélkül nem képzelhető el. Továbbá nem képzelhető el a Magyarországon élő nemzetiségek jövője sem óvodák, iskolák, tudományos intézmények, színházak, templomok stb. nélkül. Mégis, amikor a hazai nemzetiségek tudományos és más intézményeit (például iskolák, színházak) keressük, csak néhány „klasszikus” nemzetiségnél találkozunk egynéhánnyal.

A hazai kisebbségek megismerését célzó vizsgálatoknál eddig az volt a gyakorlat, hogy különböző intézmények (például Országos Idegennyelvű Könyvtár, OSZK Magyarágkutató Csoport stb.) végeztek különbözővizsgálatokat a nemzetiségekkel kapcsolatosan. A sok rendkívül értékes, tudományosan elfogadott és a sok rossz, tudományosan elfogadhatatlan vizsgálatot megelőzően többnyire csak politikai egyeztetések voltak az érintett kisebbségekkel. Az esetleges politikai egyeztetés mögött (például népszámlálás) nyilvánvaló politikai szándék húzódott meg, ezért a vizsgálati eredmények nyomán a kisebbségekkel kapcsolatos döntések nagyon gyakran alig korreláltak a kisebbségi valósággal. Ennek a ténynek a valóságát ma leginkább a hazai

nemzetiségek általános helyzetével lehet igazolni. Mára a hazai nemzetiségek tudományos életét illetően legalább négy dolgot kell megemlíteni:

1. Állami költségvetésből nagyrészt továbbra is működnek azok a rendszerek, amelyek korábban a hazai nemzetiségeket vizsgálták.

2. Felnőtt és szakmai képesítést szerzett több olyan hazai nemzetiségi származású szakember, akinek a diplomájában már nem csak az áll, hogy tanító, tanár, népművelő, hanem szociológus, közgazdász, jogász stb.

3. A már nem csupán literátor kisebbségi értelmiség szervezeteket, intézményeket hoz létre. Saját nemzetiségük tudományos megismerésében saját maguk is részt kívánnak venni.

4. A hagyományos kisebbségi rendszerektől való eltérés esetén (így például tudományos intézetek) a kisebbségek számára nincs állami garancia, támogatottságuk legjobb esetben is a személyközi kapcsolatok rendszerének függvényében alakul.

A fent elmondottakhoz külön-külön az alábbi megjegyzések fűzhetők:

a) Rendkívül fontos, a hazai kisebbségek szempontjából is, hogy a korábbi kisebbségkutató rendszerek, az azokban felhalmozódott tudás és információ ne vesszen el, hogy hasznosítható és konvertálható legyen a kisebbség és többség számára egyaránt.

b) Az új, korszerű ismeretekkel rendelkező kisebbségi származású szakemberek többségének álláspontja, hogy koordinációra és kooperációra van szükség mindazokkal, akik eddig a kisebbségtudomány érdekében vizsgálatokat folytattak; valamint hogy az adott kisebbségre vonatkozó tudományos megismerés felelőssége (és kompetenciája) sokkal nagyobb mértékben kisebbségi származású szakembertől függő tényező, mint bármikor ez idáig.

c) A hazai Horvát Intézet, Szlovák Intézet, német vagy horvát színház, Gandhi Alapítvány és más kezdeményezések is jelzik, hogy a hazai kisebbségek is képesek intézményeiket létrehozni.

d) Egyelőre az állami szféra még nehezen tud az új kisebbségi struktúrákban gondolkodni. Egyszerűbb számára a hagyományos megoldást választani, és a nemzetiségi szervezeteknek egy bizonyos összegű állami támogatást juttatni, kitéve őket a szabályozatlan piacnak, és a látszólag rendkívül demokratikus eljárásban „letudni” ezt a komplex problematikát.

Hosszú és alapos előkészítő munka után 1992. március 17-én megalakult a Horvát Intézet. A hazai horvátok történetében e tudományos intézet létrehozása mérföldkönek is tekinthető, de talán jelentősége lehet valamennyi hazai nemzetiség tudományos életének intézményes kereteken belüli megszervezését illetően is.

Az Intézet létrehozásában elsősorban a hazai horvát értelmiség azon része működött közre, amely eddig is végzett tudományi tevékenységet, illetve azok a fiatal értelmiségiek, akiknek a szocializációs folyamata más jellegű volt, mint elődeiké. Az Intézet létrehozásában a horvát nemzetiséghez nem tartozó más nemzetiségű szakemberek is segédkeztek. Az Intézet megalakulásának időszakában jelentős erkölcsi segítséget kaptunk a Magyarországi Horvátok Szövetségétől.

A Horvát Intézet azzal, hogy egyelőre pusztán csak bérleti szerződés formájában, de intézményesen megjelenhetett a hazai tudományos élet legfontosabb színterén (MTA), lehetőséget kapott arra, hogy integrálódjék a tudomány világába; valamint hogy vizsgálati eredményei ezáltal könnyebben felhasználhatók legyenek a hazai nemzetiségekkel, a horvátokkal kapcsolatos döntéseket megelőzően.

A Horvát Intézet célja: A Magyarországon élő horvát nemzetiség sokoldalú vizsgálata, problémáinak tudományos módszerekkel való feltárása, elemzése és e területen keresztül integrálása a tudomány és a kultúra különböző szféráiba. Tudományos műhely jellegéből adódóan szakmai-tudományos érdekképviselet. A hazai horvát nemzetiség tudományos és kulturális értékeit és eredményeit bemutató művek megjelentetése. A hazai horvát

nemzetiség számára a tudományos szakemberek pályaorientációját és képzését elősegítő tevékenység végzése.

Működési feltételei: Az Intézet a működéséhez szükséges feltételeket és anyagi eszközöket állami támogatásokból, az állami költségvetésnek a tudományos műhelyek számára biztosított alapjából, a Horvát Szövetség támogatásából, hazai és külföldi szervek és szervezetek támogatásán túl saját tevékenységéből származó bevételekből kívánja biztosítani.

Jogállása, székhelye: Az Intézet független, önálló jogi személy, tudományos-szakmai műhely.

Működési helye: Magyar Tudományos Akadémia Regionális Kutatások Központja, Pécs.

Szervezeti felépítése: Az Intézetnek jelenleg négy szakmai-tudományos kutatócsoportja működik: iskolai-nyelvészeti kérdéseket vizsgáló kutatócsoport; történeti kérdéseket vizsgáló kutatócsoport; etnológiai kérdéseket vizsgáló kutatócsoport; szociológiai kérdéseket vizsgáló kutatócsoport.

A kutatócsoportok élén a hazai horvát nemzetiség szakemberei, az adott szakterület szakértői állnak. A kutatócsoportok vezetői felelősek csoportjuk szakmai tevékenységéért, szervezik és irányítják annak szakmai munkáját. Az Intézet munkáját intézetvezető irányítja, aki felelős az Intézet szakmai tevékenységéért, munkatársaival kialakítja az Intézet szakmai-tudományos programját, koordinál a különböző szakmai csoportok között, ellátja az Intézet érdekképviselői feladatait. Az Intézet jelenleg három főállású kutatót alkalmaz, a kutatócsoportok vezetői külső munkatársai az Intézetnek. Az Intézet munkáját a tudomány, az oktatás és a kultúra jeles képviselőiből álló kuratórium segíti.

Főbb kutatási témák:

– A hazai horvát oktatási intézményrendszer reformját megalapozó szakmai-tudományos kutatások elvégzése.

– A hazai horvát nemzetiség történetének, kultúrájának és művelődéstörténetének folyamatos kutatása.

– Rétegződési és mobilitási vizsgálatok a magyarországi horvát lakosok között. - Szocializációs (politikai szocializáció stb.), vallásszociológiai, településszociológiai, demográfiai vizsgálatok.

– A hazai horvát kisebbség szellemi és anyagi kultúrájának és társadalomnéprajzának kutatása.

Hazai és nemzetközi kapcsolatok: Az Intézet kapcsolatok kiépítésére törekszik minden olyan hazai és külföldi szakmai műhellyel, ahol vizsgálatok folytak vagy folynak nemzetiségi-kisebbségi témakörben. Megkülönböztetett jelentőséget tulajdonít az intézet a horvátországi tudományos intézetekkel való együttműködésnek. Az intézet szakmai kapcsolatokat kíván kiépíteni a hazai nemzeti és etnikai kisebbségek szakmai-tudományos műhelyeivel is.

Más jellegű (tudományszervezési, kiadói stb.) tevékenység:

– A hazai horvát nemzetiség szakirodalmára vonatkozó könyvtár és adatbázis létesítése.

– Korszerű elektronikai eszközökre felvitt szociológiai, történeti, demográfiai stb. dokumentáció kialakítása.

– Szakmai-tudományos konferenciák szervezése.

– Tudományos publikációk megjelentetése anyanyelven és más nyelveken.

– A hazai horvát kisebbségekkel kapcsolatos szakmai munkák „megrendelésre”, felkérésre való elkészítése különböző tudományos vagy más jellegű műhelyek, intézmények, szervezetek, magánszemélyek részére.

A Horvát Intézet vállalja a versengést, a versenyeztetést. Tudjuk, hogy folyamatosan kell bizonyítanunk és konkrét eredményeket elérnünk, amelyek megállják a helyüket a

hazai és nemzetközi vonatkozásban egyaránt. Ehhez a versenyhez azonban intézetünk egyenlő feltételeket kíván (nem pozitív, de nem is negatív diszkriminációt), olyanokat, amilyeneket a többi hazai tudományos műhely is megkap.

A Horvát Intézet mind a mai napig semmilyen állami segítséget nem kapott (!). A kormány Kisebbségi Hivatala, a parlament Kisebbségi Bizottsága, A Nemzeti és Etnikai Kisebbségekért Alapítvány elutasította a Horvát Intézet kérését, hogy működési feltételeinek egy részét fedezze. A Horvát Szövetség elnöksége 500 ezer Ft támogatást szavazott meg az Intézetnek.

Az Intézet helyzete abszurd. Tudjuk, hogy igen nehéz gazdasági helyzetben vagyunk, de azt is tudjuk, hogy a nemzetiségek jövője intézményes háttér nélkül kilátástalan, hogy tudományos megismerésre állami eszközöket biztosítanak, hogy gyakran hallani olyan hazai és külföldi véleményeket, amelyek szerint a magyarországi nemzetiségek helyzete példás.

A Horvát Intézet helyzete abszurd talán azért is, mert létrejött a kisebbségek erejéből, tudásából és tehetségéből, mert nem kérte bábáskodását semmilyen hatalomnak, és nem is biztosította lojalitásáról egyik hatalmi ágat sem.

Ellenben mindenkinek felajánlotta együttműködési készségét és képességét; valamint kérte, hogy segítsenek mindazok, akik a kisebbségi jogokról nem csak a deklarációk szintjén gondolkodnak.

Ha ez a „kezdeményezés” megbukik, annak igen komoly negatív következményei lehetnek a magyarországi nemzetiségek tudományos életét illetően. Nem hisszük – minden elutasítás ellenére sem –, hogy vannak olyan hatalmi erők, amelyek az intézet bukását kívánnák, hisszük azt, hogy a konvencionális és racionális erők harcában a racionalitás kerekedik felül. Nagy tisztelettel kérjük azokat, akik a hazai kisebbségpolitika és a hazai tudánypolitika új fejezeteit szövegezik, tudjanak elébe menni az eseményeknek, komplex és objektív módon kezeljék a kisebbségi jogokat, tehetségükhöz és erejükhöz képest segítsék a hagyományos nemzetiségi szerveződésekön kívüli kezdeményezéseket is.

Gyurok János